

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
академік НАПрН України

О.В. Скрипнюк
«12» грудня 2023 року

ВИСНОВОК

Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Моргунової Еліни Сергіївни на тему «Політико-правові засади
державної енергетичної політики України в контексті європейської
інтеграції», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 – «Політологія»

ВИТЯГ

з протоколу № 10 засідання фахового семінару
відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень
від 05 грудня 2023 р.

ПРИСУТНІ:

Горбатенко В.П. – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник (голова засідання); Кресіна І.О. – провідний науковий співробітник, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; Коваленко А.А. – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник; Кукуруз О.В. – доктор політичних наук, в.о. завідувачки сектора правових проблем політології відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень; Стойко О.М. – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник; Ходаківський М.Д. – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник; Тарасюк В.М. – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник; Батанова Н.М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; Моргунова Е.С. – аспірантка.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспірантки відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України Моргунової Е.С. на тему «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія» щодо його рекомендації для попереднього

розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, протокол № 8 від 13 листопада 2020 р.

СЛУХАЛИ:

Доповідь аспірантки Моргунової Е.С. по дисертації на тему «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції», що подана на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія».

Виступаючи, доповідачка обґрунтувала актуальність теми дисертаційного дослідження та визначила його мету. Е.С. Моргунова доповіла, що наукове дослідження завершено і розкрила методологічні засади дослідження, ступінь наукової розробки проблеми, новизну, теоретичне та практичне значення, виклала зміст, а також основні висновки та положення, що виносяться на захист.

Аспірантка Моргунова Е.С. зазначила, що енергетична проблематика зберігає актуальність та гостроту упродовж усього суверенного етапу історії України. Цьому сприяли: тривала залежність від імпорту російських енергоресурсів; тривала пріоритетність для уряду зростання видобутку викопних енергоресурсів; відсутність прозорості в енергетичному секторі держави, корупція; недостатня увага держави до розвитку відновлюваної енергетики, питань енергозбереження, розвитку енергоощадних технологій; висока енергоємність української економіки; недостатнє фінансування реконструкції об'єктів енергетичної інфраструктури; відсутність комплексної політики формування культури населення щодо енергоспоживання та енергозбереження; тимчасова втрата від 2014 р. доступу до багатьох активів в енергетичній сфері на окупованих Росією територіях тощо. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, цілеспрямована руйнація державою-агресором енергетичної інфраструктури України посилили актуальність вивчення енергетичної проблематики.

Доповідачка наголосила, що зміщення вектора розвитку України в напрямку ЄС й набуття (2022 р.) статусу країни-кандидата на вступ в ЄС, відмова від закупівлі російського газу (2015 р.), намір відмовитися від транзиту російського газу (після 2024 р.), активна диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, приєднання України до європейської енергетичної системи ENTSO-E (2022 р.) тощо активізували зближення України з ЄС у питаннях енергетичної політики. Сформоване розуміння, що у перспективі повоєнне відновлення України має максимально узгоджуватися з енергетичною стратегією ЄС. Відтак для України актуалізувалося завдання прискорити зближення національної енергетичної політики з політикою ЄС, де основними трендами є енергоефективність, збільшення генерації «чистої» енергії, диверсифікація джерел постачання енергоресурсів тощо.

Е.С. Моргунова підкреслила, що Україна нині вже є частиною процесів гарантування загальноєвропейської енергетичної безпеки. ЄС вбачає в Україні важливого партнера в енергетичній сфері, з огляду на потенціал розвитку відновлюваної енергетики, можливості для видобування та збагачення критичних металів і мінералів, необхідних для впровадження «чистих» технологій тощо. Розвиток партнерства з ЄС в енергетичній сфері має стратегічне значення для України. Відтак нині важливим дослідницьким завданням є з'ясування, наскільки синхронізується енергетична політика України та ЄС, які є невідповідності та як вони долаються. Українській державі попри війну важливо враховувати всі стратегічно важливі питання, які, з одного боку, зближуватимуть нас з ЄС, а з іншого – гарантуватимуть нашу енергетичну безпеку, уможливллять повоєнне відновлення енергетичного сектора відповідно до стандартів ЄС. Без узгодженості політики України та ЄС у секторі енергетики Україна втратить можливості повоєнного відновлення енергетичної системи. У розвитку енергетичної співпраці України та ЄС вбачається перспектива відбудови енергетичної системи на основі новітніх технологій, з фокусом на енергоефективності, сталості, безпечності для довкілля та людини.

На думку дисертантки, хоча простежується тенденція до висхідного інтересу дослідників до широкого кола проблем енергетичної політики, однак із позицій саме політичної науки проблематика проаналізована недостатньо. Зростання уваги соціальних наук до енергетичної політики зумовлене посиленням геополітичних чинників на енергетичну політику з огляду на агресивну вепонізацію енергії. Нині відбувається зміщення фокусу уваги дослідників у напрямку безпекового виміру енергетичної політики, для чого використовується теоретико-методологічний потенціал політичної науки.

Дисертанткою відзначено, що українські та зарубіжні дослідники активізували вивчення різних аспектів енергетичної проблематики з огляду на проблеми гарантування енергетичної безпеки в умовах російської агресії. Попри загальне зростання інтересу до енергетичної проблематики динаміка та драматизм ситуації в Україні актуалізують щоразу нові виклики функціонування енергетичного сектора, а перспектива повоєнної відбудови країни та рух до набуття членства в ЄС ставить перед дослідниками широке коло питань, на які очікують відповіді як урядові інституції, так і міжнародні партнери України. У науковому дискурсі домінує аналіз впливу на енергетичну політику окремих чинників, як-от: ескалація напруги, збройне протистояння, пандемія, відкриття нових родовищ вуглеводневих ресурсів, технологічні новації у сфері «чистої» енергії та енергоощадності тощо. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну найбільша увага приділялася з'ясуванню впливу на енергетичну сферу глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. й подальшої європейської боргової кризи, пандемії Covid-19. Низка дослідників вивчали енергетичну політику під кутом зору одночасного впливу на неї комплексу чинників, привертають увагу до проблеми енергетичної бідності, яка набула гостроти через низку причин, і

зокрема агресивну політику Росії. У дослідженнях 2022–2023 рр. безпековий вимір енергетичної політики вийшов на перший план. Значна увага учених приділена вивченню подолання залежності ЄС від російських енергоресурсів та ймовірності нових проблем, які супроводжують диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів до ЄС. Дослідники дають оцінку рішенням, ініціативам інституцій ЄС у частині гарантування енергетичної безпеки, з'ясовують можливі наслідки війни Росії проти України для європейської енергетичної політики.

Дисертантка відзначила, що хоча спектр публікацій енергетичної проблематики за останні роки розширився, однак у сегменті політологічних досліджень тематика набула висхідного інтересу лише на тлі поточних викликів та загроз для енергетичної безпеки України та ЄС. Отже, проблема, яка відкриває простір для дослідницького пошуку, вбачається дисертанткою у наступному: 1) енергетична проблематика недостатньо проаналізована з позиції саме політичної науки; 2) останніми роками змінилися акценти в розгляді питань енергетичної політики на всіх рівнях через агресивну вепонізацію енергії, що вимагає перегляду багатьох дослідницьких позицій; 3) ситуація повномасштабної війни Росії проти України актуалізувала нові проблеми для багатьох держав, розв'язання яких важливе й з позиції політичної науки. Потребують з'ясування політико-правові засади державної енергетичної політики України з огляду на активізацію євроінтеграційного процесу та зростання загроз енергетичній безпеці як України, так і ЄС. Ці обставини й вплинули на вибір теми дисертації.

Основні результати дослідження викладено у таких працях:

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України:

1. Morhunova E. Risks to Ukraine's Energy Security Through the Prism of Nord Stream 2 Gas Pipeline Project. *Держава і право*. 2021. № 90. Р. 232–241 (DOI: 10.33663/1563-3349-2021-90-232).
2. Morhunova E. Development Prospects of the Energy Policy of Ukraine in the Context of European Integration. *Держава і право*. 2022. № 91. Р. 201–212 (DOI: 10.33663/1563-3349-2022-91-201).
3. Моргунова Е. С. Ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики. *Політикус*. 2023. № 4. С. 48–55 (DOI: 10.24195/2414-9616.2023-4.8).
4. Моргунова Е. С. Енергетичне громадянство: зміст, важливість концептуальної імплементації в енергетичну політику України. *Політикус*. 2023. № 5. С. 69–75 (DOI: 10.24195/2414-9616.2023-5.10).

Наукові статті, опубліковані в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Tarasyuk V., Morhunova E., Drobotun D., Stoyko O., Chyzhova O. Strategems of political and legal development of Ukraine: problems of actualization and scientific comprehension. *Cuestiones Politicas*. 2021. Vol. 39. № 70. Р. 790–805 (*Web of Science*) (DOI: 10.46398/cuestpol.3970.47).

6. Morhunova E. Global and European offshore wind power market outlook: how high does it go? *Grail of Science*. 2021. Vol. 1. P. 110–111 (DOI: 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.019).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Morhunova E. Energy Transitions in a Divided World: Natural Gas Here to Stay? *Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference «The driving force of science and trends in its development»* (Coventry, UK, January 29, 2021). Coventry, UK: European Scientific Platform, 2021. P. 144–145.

8. Morhunova E. Geopolitical Aspect of the EU's Energy Diplomacy Beyond the Green Deal. *Collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la I conférence scientifique et pratique internationale «Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique»* (Paris, 5 février 2021). Vinnytsia-Paris: Plateforme scientifique européenne & La Fedeltà, 2021. P. 17–18 (DOI: 10.36074/logos-05.02.2021.v2.04).

9. Morhunova E. Drawing the Geopolitical Map for Green Hydrogen. *Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference «Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation»* (Pisa, February 12, 2021). Pisa, Italian Republic: NGO European Scientific Platform. P. 106–107.

10. Morhunova E. Nord Stream 2: Geopolitical Stakes of the “Bad Deal”. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference «Scientific practice: modern and classical research methods»* (Boston, February 26, 2021). Boston-Vinnytsia: Primedia eLaunch & European Scientific Platform, 2021. P. 69–70 (DOI: 10.36074/logos-26.02.2021.v1.19).

11. Morhunova E. Natural Gas: a Bridge Fuel in European Planning. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference «Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences»* (Cambridge, March 19, 2021). Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. P. 87–88 (DOI: 10.36074/logos-19.03.2021.v1.30).

12. Morhunova E. The Stumbling Blocks Down a Renewables Based Europe. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference «Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung»* (Zürich, 10 September, 2021). Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. P. 61–62 (DOI: 10.36074/logos-10.09.2021.14).

Моргунова Е.С. доповіла про виконану за період написання дисертації наукову та методичну роботу, а також відповіла на поставлені їй запитання.

Горбатенко В.П.: Які основні виклики для безпечного

функціонування енергетичної сфери України Ви вбачаєте?

Моргунова Е.С.: Викликами для безпечного функціонування енергетичної сфери України, на нашу думку, найперше є: вепонізація Росією енергоресурсів; необхідність забезпечення національної енергетичної безпеки, боротьба з енергетичним дефіцитом в умовах повномасштабної збройної агресії; цілеспрямовані матеріально-технічні руйнування російською армією об'єктів енергетичної інфраструктури України, потужностей підприємств, які забезпечують потреби енергетики; висока ймовірність нових руйнувань об'єктів української енергетичної інфраструктури державою-агресором; відсутність доступу до багатьох об'єктів енергетичної інфраструктури й оцінки їх стану на тимчасово окупованих територіях; сильна залежність від допомоги держав-партнерів, міжнародних інституцій; необхідність реформувати енергетичну сферу в частині виконання вимог до держави-кандидата на членство в ЄС в умовах війни. Відтак важливо впроваджувати систему реагування на виклики безпечному функціонуванню енергетичної сфери України, зокрема: реалізовувати нову багаторівневу модель захисту енергооб'єктів; відновлювати зруйновану інфраструктуру та вводити (попри війну) в експлуатацію нові об'єкти енергетичної інфраструктури, переважно – «зеленої» енергетики; децентралізувати енергетичну систему України, посилювати зближення з енергосистемами держав ЄС, розбудовувати резервні, зокрема міждержавні, та автономні мережі та системи.

Коваленко А.А.: Як, за Вашою оцінкою, геополітичні фактори можуть впливати на енергетичну безпеку?

Моргунова Е.С.: Геополітичні фактори мають вирішальний вплив на енергетичну безпеку, ціни на енергоносії, розвиток енергетичної інфраструктури і її обслуговування. Прикладами є нафто- та газопроводи, які проходять територіями багатьох держав, ядерне паливо для функціонування реакторів атомних електростанцій, яке закупають одні держави в інших. Нинішні зміни в енергетичному секторі мають потенціал впливу на геополітику не менше, аніж попередні енергетичні переходи від деревини до вугілля, від вугілля до нафти. Уже намітилися контури нових викликів для держав, міждержавних відносин, глобальної безпеки.

Енергетичний перехід від викопного палива до відновлюваних джерел енергії впливає на геополітику, міжнародні відносини з кількох причин, зокрема: 1) викопне паливо значною мірою зосереджено на території певних держав, а відновлювані джерела енергії є сильно розосереджені. Очікувано знизиться залежність від урядів, які є провідними експортерами викопного палива; 2) зростатиме роль держав, які видобувають та збагачують рідкісні метали та критичні мінерали (боксит, літій, титан, стронцій, рідкоземельні елементи тощо). Вони є фундаментом для успішної «зеленої» трансформації. Ланцюги постачання таких металів і мінералів є вразливими до низки геополітичних ризиків; 3) відновлювані джерела енергії такі ж уразливі до зовнішнього впливу та агресії, як і об'єкти енергетичної інфраструктури, які

працюють на викопному паливі. Україна періоду російської агресії є цьому прикладом, адже руйнувань зазнали енергетичні об'єкти всіх видів, зокрема – вітчизняна «зелена» енергетика.

Стойко О.М.: Енергетична сфера нині стає особливо політизованою. У чому це відбувається, які має прояви та наслідки?

Моргунова Е.С.: Викопне паливо та критично важливі природні ресурси неодноразово прямо чи опосередковано були причиною військових конфліктів, ставали одним із видів зброї у тих чи інших міжнародних протистояннях. Як приклад можна навести цілеспрямовані руйнування Росією енергетичного сектора України. Тенденція до вепонізації енергоресурсів у різних конфліктах та війнах постійно посилюється. Енергетична сфера стає особливо політизованою. Нині низка держав використовують паливно-енергетичні ресурси як зброю задля реалізації своїх національних інтересів. Застосування енергоресурсів як зброї має серйозні політичні, економічні, соціальні наслідки. Торгівля енергоресурсами може ставати інструментом досягнення політичних цілей. Найчастіше вепонізація енергоресурсів проявляється як припинення або обмеження постачання енергоресурсів, відмова від імпорту енергоресурсів із некомерційних причин, зміна ціни на енергоносії всупереч підписаним угодам, встановлення контролю за енергетичною інфраструктурою тощо. Фіксуються й дуже радикальні прояви вепонізації енергоресурсів, як-от цілеспрямоване руйнування енергетичної інфраструктури, диверсії тощо. Зауважимо, що Росія є не єдиною державою, яка вдається до енергетичного тиску, шантажу, хоча саме вона найрадикальніше вдається до вепонізації енергоресурсів. Енергоресурси можуть виступати зброєю як з боку попиту, так і з боку пропозиції, тобто не лише відмова постачати енергоносії, а й відмова купувати їх є проявом вепонізації енергоресурсів. Це ілюструють взаємини щодо імпорту-експорту енергоресурсів між ЄС та Росією. Санкції ЄС та союзників щодо Росії створили власну енергетичну зброю з боку попиту; відтак держава-агресор зазнає значних фінансових втрат.

Кукуруз О.В.: Якою методологією Ви послуговувалися в ході дослідження?

Моргунова Е.С.: Методологія дослідження політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції охоплює загальні методи наукового пізнання, зокрема широкий комплекс логічних операцій, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Основні результати дослідження були досягнуті завдяки поєднанню системного, аксіологічного підходу, неінституціоналізму, компаративного аналізу.

Системний підхід уможливив аналіз енергетичної політики України з урахуванням широкого геополітичного контексту (глобального та європейського). Проблеми, виклики, ризики функціонування енергетичної сфери представлені як взаємозалежна система процесів. Цей підхід дав змогу дослідити одночасний вплив на енергетичну сферу чинників різного типу

(геополітичних, економічних, екологічних, соціальних) щодо енергетичної сфери. Неоінституціоналізм дав можливість проаналізувати державну енергетичну політику України та спільну енергетичну політику ЄС крізь призму позицій, рішень владних інститутів. Це дало підстави визначити успіхи, невдачі, прогалини тощо в частині як реалізації енергетичної політики України та її зближення з ЄС, так і визначити проблеми реалізації спільної енергетичної політики ЄС. Неоінституціоналізм дав змогу охопити аналізом не лише формальні, а й неформальні інститути, що забезпечує ширший підхід до характеристики енергетичної політики України в умовах євроінтеграції.

Завдяки посиленню неоінституціоналізму аксіологічним (ціннісним) підходом проблематика енергетичної політики розглянута не лише під політико-правовим кутом зору, а й з позиції впливу цінностей. Поєднання інституційного та ціннісного аналізу забезпечило ширше бачення предмета дослідження. Аксіологічний підхід дав змогу з'ясувати, якими інструментами державні та недержавні інститути можуть формувати енергетично-екологічну культуру громадян, відповідну цілям сталого розвитку.

Застосування методу компаративного аналізу дозволило з'ясувати: відмінності в регулюванні енергетичної політики ЄС та України, що, у свою чергу, дало змогу оцінити масштаби розбіжностей, які потрібно подолати; відмінності держав ЄС у частині національних енергетичних стратегій з огляду на опосередкований вплив таких розбіжностей на співпрацю між Україною та ЄС у сфері енергетики.

Ходаківський М.Д.: Чи можна уважати, що нині, під впливом чисельних глобальних проблем, а особливо екологічної, людство уже виробило єдиний, консолідований для усіх держав підхід до енергетичної політики?

Моргунова Е.С.: Попри наявний глобальний консенсус щодо важливості ролі енергоресурсів для життєдіяльності людства наразі відсутній єдиний консолідований підхід держав до енергетичної політики. На публічних міжнародних заходах практично усі держави декларують підтримку цілей сталого розвитку, серед яких - «чиста» енергія. При цьому ці ж держави прагматично реалізують свій енергетичний суверенітет, енергетичну незалежність, а відтак – самостійно визначаються з вибором енергоресурсів, джерел їх постачання, способів експлуатації. Реалізація державами енергетичного суверенітету, енергетичної незалежності наразі часто призводить до того, що рішення урядів не узгоджуються з глобальними кліматичними та безпековими пріоритетами.

Швидкість і зацікавленість у нинішньому енергетичному переході різних держав істотно відрізняється. Вона узалежнена від рівня їх соціально-економічного і технологічного розвитку, наявності власних запасів вуглеводневих ресурсів, клімату, панівних цінностей, політичного режиму тощо. Наразі передусім високорозвинені демократичні держави проявляють значний інтерес до енергетики сталого розвитку. Там активізована робота над

створенням енергетично сталого та незалежного майбутнього завдяки впровадженню «чистих» технологій. Відтак очевидний розрив: одні держави (Данія, Нідерланди, Німеччина) посилено працюють у напрямку «зеленого» водню та інших видів «чистої» енергії, інші – фактично утримуються від реалізації проєктів «зеленої» генерації (Еритрея, Катар, Куба, Кувейт, Лівія, Монголія, Оман, Туркменістан) або лише зараз починають розглядати альтернативні джерела енергії (ОАЕ, Бахрейн). Це дає підстави зробити висновок про відсутність солідарності держав щодо єдиного глобального вектора енергетичного розвитку.

Тарасюк В.М.: Наскільки сильною, на Вашу думку, нині є взаємозалежність енергоресурсів (їх видів, достатності чи дефіциту тощо) та політики?

Моргунова Е.С.: Взаємоузалежненість енергоресурсів та суспільно-політичного життя фіксується віддавна. Від XVIII ст., коли відбувалася Перша промислова революція, енергія почала виступати рушійною силою міжнародних відносин. Більшу частину XX ст. геополітична міць держав була тісно пов'язана з наявністю у них викопного палива. Страх перед нафтовим ембарго, дефіцитом газу спонукав держави до укладення союзів, оголошення воєн, а розроблення нових родовищ вуглеводневих ресурсів відкривало нові перспективи для держав.

Наша планета уже кілька разів переходила на нові джерела енергії: від деревини – до вугілля, від вугілля – до нафти, а нині від викопного палива – до «зеленої» енергії. І кожен перехід змінював геополітичну карту світу. Так, вугільна та парова енергетика були основними опорами Британської імперії у XIX ст., а у XX ст. контроль над видобутком нафти та торгівлею сформував основу могутності США. У XX ст. викопне паливо визначало могутність держав, а відсутність паливно-енергетичних ресурсів було чинником стратегічної вразливості. Нафто- та газовидобувні країни мали достатньо стійкі позиції у міжнародній системі. Натомість ті держави, які не мали ресурсів вуглеводневих ресурсів або у яких попит перевищував власний видобуток, вимушені коригувати свій зовнішньополітичний курс, щоб забезпечити доступ до потрібної кількості енергоресурсів.

Політичний вплив нинішнього енергетичного переходу зумовлений тим, що: 1) відновлювані джерела енергії значно більше розосереджені, аніж викопне паливо; вони доступні в тій чи іншій формі в більшості країн, їх запаси є порівняно невичерпними; 2) знижується залежність від держав, які видобувають і транспортують викопне паливо, але є ризик появи залежності від держав, які видобувають метали та мінерали, які потрібні для «чистих» технологій; 3) у довгостроковій перспективі енергетичний перехід ослабить здатність держав, які функціонують передусім завдяки ренті від експорту викопного палива, тиснути на інших акторів міжнародних відносин.

Батанова Н.М.: Якими є основні нинішні тренди розвитку світової енергетики та який вплив (політичний, безпековий) вони мають?

Моргунова Е.С.: Основними трендами розвитку світової енергетики є декарбонізація, цифровізація та децентралізація. Ці процеси відбуваються під впливом численних викликів (геополітичних, екологічних, економічних, соціальних), які до того ж динамічно змінюються. Нині на енергетичну політику держав впливають наявність чи відсутність власних джерел енергії, рівень узалежненості від імпорту енергоресурсів, геополітичні позиції, технологічний розвиток, готовність і бажання переходити від викопного палива до альтернативних джерел енергії, рівень корупції тощо. Руйнівні зміни клімату, енергетична криза в європейських державах на тлі вторгнення Росії в Україну, невизначеність щодо цін на викопне паливо та перспективи згортання запланованих енергетичних проєктів через протистояння на Близькому Сході – це лише кілька чинників, які нині впливають на енергетичну безпеку в глобальному масштабі. Під впливом цих процесів уряди переглядають свою національну енергетичну політику, розробляють стратегії гарантування енергетичної безпеки. Нині уряди вимушені швидко реагувати на проблеми функціонування енергетичної сфери через одночасний вплив на неї геополітичних, екологічних, економічних, соціальних, техніко-технологічних, культурних та інших чинників.

Після відповідей Моргунової Е.С. на запитання учасників фахового семінару було озвучено висновок наукового керівника – доктора політичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАПрН України, провідного співробітника відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України **Кресіної Ірини Олексіївни** з оцінкою роботи дисертантки Е.С. Моргунової у процесі підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи й освітньо-наукової програми.

Науковий керівник відзначила, що актуальність дисертації Е.С. Моргунової визначається тим, що у ньому з'ясовано політико-правові засади державної енергетичної політики України з огляду на активізацію євроінтеграційного процесу та зростання загроз енергетичній безпеці (як України, так і ЄС). Кресіна І. О. відзначила, що оригінальність даної роботи полягає у тому, що у ній досліджено проблеми енергетичної політики України крізь призму глобальних викликів, ризиків функціонування енергетичної сфери, а також з урахуванням впливу російської агресії. Велику увагу в дисертації приділено змінам, які відбуваються останніми роками в енергетичній політиці ЄС, та чинникам, які зумовлюють ці зміни з акцентом не лише на кліматичних, а передусім – на безпекових. Дисертантка систематизувала виклики для енергетичної сфери України, які зумовлені російською агресією. Проаналізовано процес імплементації правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України з енергетичних питань, що дуже важливо в умовах курсу нашої держави на інтеграцію в ЄС. Е.С. Моргуною визначено основні політико-правові засади відбудови енергетичного сектора України та подальшого зближення з ЄС.

Надзвичайно важливою характеристикою роботи є те, що дисертантка не звела аналіз лише до інституційного виміру, а приділила значну увагу аналізу предмета дослідження з позиції вивчення впливу цінностей. Зокрема: з'ясовано роль цінностей та культури енергоспоживання в реалізації новітніх енергетичних стратегій; визначено основні інструменти формування енергетично-екологічних цінностей. Дисертантка оперує таким поняттям, як «енергетичне громадянство», аргументує доцільність інтегрування концепції енергетичного громадянства в стратегію енергетичної політики України. Е.С. Моргунова зробила акцент на ролі громадської думки у здійсненні енергетичної політики і довела, що підтримка громадськості є критичним елементом реструктуризації енергетики, особливо у випадку переходу на джерела «чистої» енергії.

Науковий керівник дисертації відзначила сформульовані дисертанткою робочі гіпотези та методологічний інструментарій, обраний для їх верифікації. Дисертантка виходила з робочих припущень про те, що: 1) на характер енергетичної політики як ЄС, так і України нині найбільший вплив мають саме геополітичні чинники, хоча кліматичні, економічні та інші не зменшують сили впливу. Це створює особливий тиск на стійкість енергетичної системи та вимагає нових підходів до реалізації енергетичної політики; 2) конфігурація системи політико-правових засад енергетичної політики України нині визначається насамперед: збройною агресією Росії та використанням державою-агресором енергії як зброї; євроінтеграційним курсом України, який вимагає імплементації правових стандартів ЄС; кліматичними змінами тощо. Ця система не є сталою через зростання викликів та ризиків для функціонування енергетичної сфери як ЄС, так і України, що вимагає своєчасних політико-правових відповідей; 3) енергетичні проблеми нині особливо чутливі в ЄС, а процеси їх розв'язання/пом'якшення увиразнюють проблеми із солідарністю держав-членів і розбіжності у національних енергетичних стратегіях. Це позначається як на реалізації спільної енергетичної політики, так і на взаємодії з Україною щодо енергетичних питань; 4) для ефективної енергетичної політики нині потрібна не лише політична воля влади у прийнятті та реалізації інституційних рішень, а й послідовна реалізація державної політики щодо формування енергетично-екологічних цінностей та моделей поведінки, нової культури енергоспоживання, енергоощадної моделі поведінки на всіх рівнях. Для верифікації перелічених робочих гіпотез було застосовано комплексну методологію, яка включила комплекс логічних операцій, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Найважливіші результати дослідження були досягнуті завдяки застосуванню насамперед системного й аксіологічного підходів, а також неінституціоналізму.

Кресіна І.О. відзначила, що Моргуновою Е.С. сконструйовано систему політико-правових засад реалізації Україною енергетичної політики, відновлення енергетичного сектора в умовах євроінтеграції. Конфігурація цієї системи зумовлена збройною агресією Росії та використанням нею енергії як зброї, євроінтеграційним курсом України, кліматичними змінами. Система

охарактеризована дисертанткою як «рухома конструкція», позаяк унормування енергетичної політики ЄС та України постійно узгоджується з новими викликами та ризиками (безпековими, економічними, екологічними). У дослідженні наголошено, що реконструкція енергетичного сектора України має ґрунтуватися на безпекових, технологічних, ціннісних та інших підходах ЄС й не повинна мати наслідком повернення енергосистеми України до довоєнного стану. У дисертації аргументовано, що зміни в енергетичній політиці України мають визначати децентралізація енергетичної системи, диверсифікація джерел енергії, прозоре ринкове ціноутворення, відмова від гіпертрофованої ролі держави, неприйнятність тіньових процесів, провідна роль споживача у процесі енергетичної трансформації тощо. Е.С. Моргунова підкреслила, що для узгодження енергетичних та інших стандартів ЄС та України потрібна сильна політична воля української влади у послідовному реформуванні, нульова толерантність корупції, безумовний пріоритет принципів правової держави, прозорість прийняття рішень.

Важливим положенням, що має наукову новизну, є доведення, що для реалізації енергетичної політики, яка б відповідала сучасним глобальним викликам, недостатньо лише політичної волі влади, комплексу інституційних рішень щодо «зеленого» енергетичного переходу. Аргументовано, що така політика вимагає формування відповідних цінностей та моделей поведінки населення, нової культури енергоспоживання шляхом енергетично-екологічної соціалізації населення зусиллями держави та недержавних акторів. Підкреслено, що питання формування енергетично-екологічних цінностей населення має бути інтегроване в енергетичну стратегію України, позаяк стратегічною помилкою є увага виключно до інституційних змін у енергетичній політиці без формування відповідних цінностей і стійких моделей поведінки, які відповідають сучасним демократичним тенденціям у функціонуванні енергетичного сектора.

Науковий керівник підкреслила, що новизну роботи становить обґрунтування дисертанткою тези про те, що залучення широкого спектра індивідуальних і колективних акторів до розробки та реалізації енергетичної політики нині є основою підвищення легітимності та ефективності енергетичної політики, що має бути враховано Україною.

Дисертація має також прикладний характер, оскільки містить цілу низку рекомендацій щодо реформування енергетичної політики України.

За висновком наукового керівника дисертації Кресіної І.О., текст роботи Е.С. Моргунової є науково виваженим, логічним і завершеним в обґрунтуванні основних висновків. Основні положення і висновки оприлюднені у 12 публікаціях, апробовані на наукових конференціях. Дисертація логічно завершується загальними висновками, які мають і теоретичне, і практичне значення для розуміння вектора, в якому має розвиватися енергетична політика України з урахуванням викликів, зумовлених війною, а також метою інтеграції в ЄС. Усі висновки, тези, практичні рекомендації, сформульовані у цій дисертації, досить повно аргументовані, підтверджені багатим фактологічним масивом. Вони мають

самостійний, оригінальний, новаторський характер, містять елементи наукової новизни і є важливим внеском у розвиток досліджень енергетичної проблематики з позицій політичної науки.

Враховуючи актуальність дисертації, її наукову новизну, теоретичне і практичне значення, І.О. Кресіна вважає, що дослідження Е.С. Моргунової «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія.

Слово було надано **рецензентам** наукової роботи.

Доктор політичних наук, в.о. завідувачки сектора правових проблем політології відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту державного права імені В.М. Корецького **Оксана Володимирівна Кукуруз** відзначила актуальність, теоретичне і практичне значення дослідження Е.С. Моргунової. Рецензент відзначила гостроту теми, її виняткову актуальність за тих політико-правових процесів, які відбуваються в Україні під час війни та активного зближення з ЄС.

Рецензент відзначила, що дисертантка системно підійшла до з'ясування глобальних трендів функціонування енергетичної сфери з точки зору основних викликів та ризиків. У роботі було охарактеризовано цілий комплекс змін в енергетичній політиці ЄС та чинники, які зумовлюють їх. Рецензент відзначила, що Е.С. Моргунової вдалося визначити конфігурацію системи викликів для енергетичної сфери України, зумовлених російською агресією, та реагування на них відповідно до завдання забезпечення енергетичної безпеки та євроінтеграційних цілей України. Важливою характеристикою роботи Е.С. Моргунової є аналіз тривалого процесу імплементації правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України з енергетичних питань. Рецензент відзначила, що чи не найважливішим результатом дослідження стало визначення дисертанткою політико-правових засад відбудови енергетичного сектора України та подальшого зближення з ЄС.

О.В. Кукуруз підкреслила значущість уваги дисертантки не лише до інституційної складової дослідження, а й до аксіологічної. Відтак позитивно оцінені висновки Е.С. Моргунової щодо ролі цінностей та культури енергоспоживання в реалізації новітніх енергетичних стратегій; визначення дисертанткою основних інструментів формування енергетично-екологічних цінностей. Рецензент вважає важливою складовою новизни роботи висновки дисертантки щодо змісту та характеристик концепції енергетичного

громадянства, аргументації доцільності її інтегрування в стратегію енергетичної політики України.

На думку О.В. Кукуруз, дисертантка під час роботи над проблемою продемонструвала ретельну увагу до історіографії проблеми, глибоке аналітичне мислення, вміння теоретично узагальнити значний масив матеріалу, виробити теоретично виважені, самостійні, достатньою мірою концептуальні висновки. Рецензент вважає, що структура дисертації цілком підпорядкована розкриттю теми, досягненню поставленої мети і дослідницьких завдань. Положення, що виносяться на захист, позначені науковою новизною, інноваційністю, мають теоретичне і практичне значення. Основні ідеї і висновки роботи дістали досить повне відображення у публікаціях автора, у виступах на наукових конференціях. Також рецензент звернула увагу на питання, розгляд яких у дисертації міг би посилити роботу. Зокрема, йшлося про доцільність аналізу кола питань інтеграції з ЄС в частині енергетики, які є найскладнішими, найдискусійнішими, а також авторський прогноз, як щодо таких питань може бути досягнуто консенсусу.

У своєму висновку О.В. Кукуруз озвучила, що дисертація Е.С. Моргунової є завершеним, самостійним, інноваційним дослідженням актуальної проблеми – політико-правових засад державної енергетичної політики України. Робота повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а Е.С. Моргунова заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія.

Кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України **Наталія Миколаївна Батанова** зауважила, що дисертація Е.С. Моргунової справляє позитивне враження. Вона є першою спробою комплексно розглянути енергетичну політику з позиції саме політичної науки крізь призму війни та активних євроінтеграційних процесів нашої держави.

Рецензент відзначила, що дисертантці вдалося визначити та проаналізувати основні виклики для функціонування енергетичної сфери України. Такими визначено: вепонізацію Росією енергоресурсів; необхідність забезпечення національної енергетичної безпеки, боротьбу з енергетичним дефіцитом в умовах повномасштабної збройної агресії; цілеспрямовані матеріально-технічні руйнування російською армією об'єктів енергетичної інфраструктури України, потужностей підприємств, які забезпечують потреби енергетики; високу ймовірність нових руйнувань об'єктів

української енергетичної інфраструктури державою-агресором; відсутність доступу до багатьох об'єктів енергетичної інфраструктури й оцінка їх стану на тимчасово окупованих територіях; сильну залежність від допомоги держав-партнерів, міжнародних інституцій; необхідність реформувати енергетичну сферу в частині виконання вимог до держави-кандидата на членство в ЄС в умовах війни.

Рецензент погодилася з Е.С. Моргуною у тому, що система реагування на виклики безпечному функціонуванню енергетичної сфери України включає: реалізацію нової багаторівневої моделі захисту енергооб'єктів, за якої наявні у достатній кількості системи протиповітряної оборони для запобігання руйнуванню енергооб'єктів України; відновлення зруйнованої інфраструктури та введення в експлуатацію нових енергооб'єктів, переважно «зеленої» енергетики; зорієнтованість на енергетичну стратегію ЄС (збільшення частки відновлюваної енергетики, декарбонізація, диверсифікація джерел та маршрутів постачання енергоресурсів, підвищення енергоефективності тощо); децентралізацію енергосистеми України, зближення з енергосистемами держав ЄС, розбудову резервних, зокрема міждержавних, та автономних мереж і систем.

Особливу увагу рецензента привернула правова складова дослідження Е.С. Моргунової. Рецензент відзначила, що дисертантка слушно звернула увагу, що процеси імплементації правових стандартів ЄС з енергетичних питань у нормативно-правову базу України тривають від 2005 р. За майже два десятиліття вони відбувалися з неоднаковою інтенсивністю та зацікавленістю влади України у цих процесах. Найважливішими чинниками активізації процесу імплементації дисертантка визначила: набуття Україною членства у Енергетичному Співтоваристві (2011 р.); підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.; додаток XXVII до Угоди стосується енергетичної сфери, змінений у 2019 р.); військова агресія Росії щодо України, особливо після повномасштабного вторгнення та енергетичного тероризму (від 2014 р.); ратифікація Україною Паризької угоди про зміну клімату (2016 р.); затвердження Четвертого енергетичного пакету ЄС (2019 р.); прискорене завершення синхронізації об'єднаної енергетичної системи України з об'єднанням енергетичних систем держав-членів ENTSO-E (2022 р.); набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС (2022 р.) та ін. Імплементація правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України стосувалася: лібералізації національного енергетичного ринку; розвитку альтернативних (невикопних) джерел енергії; досягнення вуглецевої нейтральності енергетичного сектора; ядерної безпеки; інтеграції ринків електроенергії та природного газу; підвищення безпеки енергопостачання і транзиту вуглеводнів; енергоефективності; енергетичної інфраструктури; кібербезпеки енергетичного сектора та ін. Дисертантка слушно підкреслює, що процеси імплементації не є завершеними; з низки питань існують проблеми адаптації законодавства України до *Acquis communautaire*. Вони ускладнюються тим фактом, що вепонізація Росією енергоресурсів запустила динамічні процеси в ЄС, спрямовані на

забезпечення енергетичної безпеки; це має наслідком динамічні законотворчі процеси, на які, у свою чергу, має реагувати Україна.

Рецензент погоджується з Е.С. Моргуною в тому, що вектор розвитку енергетичної політики України найближчими роками визначатиметься тріадою чинників: збройною агресією Росії та використанням нею енергії як зброї; метою вступу до ЄС; кліматичними змінами. Процеси імплементації правових норм ЄС у законодавство України не лише не завершені, а й ускладнюються динамічними змінами правової системи ЄС через нові безпекові, екологічні, економічні та інші виклики та ризики. Попри істотний поступ у зближенні з *Acquis communautaire* правова система України потребує подальшого узгодження зі широкого кола питань. Відбудова енергетичного сектора України не має стати поверненням до довоєнного стану. Ці процеси мають здійснюватися за безпековими, технологічними, ціннісними стандартами ЄС: декарбонізація; зростання ролі відновлюваних джерел енергії; розвиток енергоощадних технологій, зорієнтованість на енергоефективність; провідна роль споживача у процесі енергетичної трансформації тощо. Україна має будувати нову модель енергетичної політики, синхронізовану з ЄС, а не намагатися безсистемно відбудувати зруйновану енергетичну інфраструктуру. Диверсифікація джерел енергії, прозоре ринкове ціноутворення, відмова від гіпертрофованої ролі держави в енергетичній сфері, неприпустимість тіньових процесів у енергетичній сфері мають визначати зміни в енергетичній політиці України.

За оцінкою Н.М. Батанової, особливо актуальними є висновки дисертантки про те, що для узгодження енергетичних та інших стандартів ЄС і України потрібна сильна політична воля української влади у послідовному реформуванні, нульова толерантність корупції, безумовний пріоритет принципів правової держави, прозорість прийняття рішень. В іншому випадку основними загрозами для України в процесі повоєнного відновлення енергетичного сектора стануть: 1) різноманітні деструктивні неформальні практики (розкрадання коштів, політичний вплив на вибір проектів, пріоритет інтересів окремих суб'єктів енергетичного ринку над питанням енергетичної безпеки держави); 2) неправильне використання ресурсів (відсутність єдиної стратегії, помилкова пріоритезація потреб); 3) розчарування та незацікавленість іноземних інвесторів, які для реалізації своїх проектів потребують прозорих «правил гри», закріплених правом.

Рецензент наголосила, що робота виконана у повному обсязі, апробація результатів цілком достатня. Дисертантка поставила й успішно розв'язала складні й дискусійні дослідницькі завдання. Відтак положення дисертації, на думку рецензента Н.М. Батанової, мають не лише наукове, а й вагомим практичне значення. У своєму висновку Н.М. Батанова наголосила, що дисертація Е.С. Моргунової є завершеним, самостійним, інноваційним дослідженням, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №

40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а Е.С. Моргунова заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія.

ВИСНОВОК

Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Еліни Сергіївни Моргунової на тему «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції», поданої на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія»

1. Обґрунтування вибору теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Енергетична проблематика зберігає актуальність та гостроту упродовж усього суверенного етапу історії України. Цьому сприяли: тривала залежність від імпорту російських енергоресурсів; тривала пріоритетність для уряду зростання видобутку викопних енергоресурсів; відсутність прозорості в енергетичному секторі держави, корупція; недостатня увага держави до розвитку відновлюваної енергетики, питань енергозбереження, розвитку енергоощадних технологій; висока енергоемність української економіки; недостатнє фінансування реконструкції об'єктів енергетичної інфраструктури; відсутність комплексної політики формування культури населення щодо енергоспоживання та енергозбереження; тимчасова втрата від 2014 р. доступу до багатьох активів в енергетичній сфері на окупованих Росією територіях тощо. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, цілеспрямована руйнація державою-агресором енергетичної інфраструктури України посилили актуальність вивчення енергетичної проблематики.

Зміщення вектора розвитку України в напрямку ЄС й набуття (2022 р.) статусу країни-кандидата на вступ в ЄС, відмова від закупівлі російського газу (2015 р.), намір відмовитися від транзиту російського газу (після 2024 р.), активна диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, приєднання України до європейської енергетичної системи ENTSO-E (2022 р.) тощо активізували зближення України з ЄС у питаннях енергетичної політики. Сформоване розуміння, що у перспективі повоєнне відновлення України має максимально узгоджуватися з енергетичною стратегією ЄС. Відтак для України актуалізувалося завдання прискорити зближення національної енергетичної політики з політикою ЄС, де основними трендами є енергоефективність, збільшення генерації «чистої» енергії, диверсифікація джерел постачання енергоресурсів тощо.

Україна нині вже є частиною процесів гарантування загальноєвропейської енергетичної безпеки. ЄС вбачає в Україні важливого

партнера в енергетичній сфері, з огляду на потенціал розвитку відновлюваної енергетики, можливості для видобування та збагачення критичних металів і мінералів, необхідних для впровадження «чистих» технологій тощо. Розвиток партнерства з ЄС в енергетичній сфері має стратегічне значення для України.

Відтак нині важливим дослідницьким завданням є з'ясування, наскільки синхронізується енергетична політика України та ЄС, які є невідповідності та як вони долаються. Українській державі особливо з огляду на війну зі зовнішнім ворогом важливо враховувати всі стратегічно важливі питання, які, з одного боку, зближуватимуть нас з ЄС, а з іншого – гарантуватимуть нашу енергетичну безпеку, уможливллять повоєнне відновлення енергетичного сектора відповідно до стандартів ЄС. Без узгодженості політики України та ЄС у секторі енергетики Україна втратить можливості післявоєнного відновлення енергетичної системи. У розвитку енергетичної співпраці України та ЄС вбачається перспектива відбудови енергетичної системи на основі новітніх технологій, з фокусом на енергоефективності, сталості, безпечності для довкілля та людини.

Хоча простежується тенденція до висхідного інтересу дослідників до широкого кола проблем енергетичної політики, однак із позицій саме політичної науки проблематика проаналізована недостатньо. Зростання уваги соціальних наук до енергетичної політики зумовлене посиленням геополітичних чинників на енергетичну політику з огляду на агресивну вепонізацію (зброєнізацію) енергії. Нині відбувається зміщення фокусу уваги дослідників у напрямку безпекового виміру енергетичної політики, для чого використовується теоретико-методологічний потенціал політичної науки.

Українські та зарубіжні дослідники активізували вивчення різних аспектів енергетичної проблематики з огляду на проблеми гарантування енергетичної безпеки в умовах російської агресії. Попри загальне зростання інтересу до енергетичної проблематики динаміка та драматизм ситуації в Україні актуалізують щоразу нові виклики функціонування енергетичного сектора, а перспектива повоєнної відбудови країни та рух до набуття членства в ЄС ставить перед дослідниками широке коло питань, на які очікують відповіді як урядові інституції, так і міжнародні партнери України.

Спектр публікацій енергетичної проблематики за останні роки зріс, однак у сегменті політологічних досліджень тематика набула висхідного інтересу лише на тлі поточних викликів та загроз для енергетичної безпеки України та ЄС. Отже, проблему, яка відкриває простір для дослідницького пошуку, вбачається у наступному: 1) енергетична проблематика недостатньо проаналізована з позиції саме політичної науки; 2) останніми роками змінилися акценти в розгляді питань енергетичної політики на всіх рівнях через агресивну вепонізацію енергії, що вимагає перегляду багатьох дослідницьких позицій; 3) ситуація повномасштабної війни Росії проти України актуалізувала нові проблеми для багатьох держав, розв'язання яких важливе й з позиції політичної науки. Потребують з'ясування політико-правові засади державної енергетичної політики України з огляду на

активізацію євроінтеграційного процесу та зростання загроз енергетичній безпеці як України, так і ЄС. Це актуалізує тему дисертації Е.С. Моргунової.

Дисертація виконана в рамках планової науково-дослідної теми відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Стратегія політико-правового розвитку України: проблеми формування та реалізації» (номер державної реєстрації РК 0120U105262), одним із виконавців якої є дисертантка.

2. Мета і завдання дисертаційного дослідження

Метою роботи є дослідження політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції.

Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*:

- з'ясувати глобальні тренди функціонування енергетичної сфери з точки зору основних викликів та ризиків;
- охарактеризувати зміни в енергетичній політиці ЄС та чинники, які зумовлюють їх;
- дослідити систему викликів для енергетичної сфери України, зумовлених російською агресією, та реагування на них відповідно до завдання забезпечення енергетичної безпеки та євроінтеграційних цілей України;
- проаналізувати процес імплементації правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України з енергетичних питань;
- визначити політико-правові засади відбудови енергетичного сектора України та подальшого зближення з ЄС;
- з'ясувати роль цінностей та культури енергоспоживання в реалізації новітніх енергетичних стратегій; визначити основні інструменти формування енергетично-екологічних цінностей;
- дослідити зміст, характеристики концепції енергетичного громадянства та аргументувати доцільність її інтегрування в стратегію енергетичної політики України;
- аргументувати важливість формування, вивчення та урахування громадської думки при здійсненні енергетичної політики; довести, що підтримка громадськості є критичним елементом реструктуризації енергетики.

3. Об'єкт, предмет та теоретико-методологічна база дисертаційного дослідження

Об'єктом дослідження є державна політика в енергетичній сфері.

Предметом дослідження є політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції.

Робочими гіпотезами дослідження дисертантка визначила наступні:

- 1) на характер енергетичної політики як ЄС, так і України нині найбільший вплив мають геополітичні чинники, хоча кліматичні, економічні та інші не зменшують сили впливу. Це створює особливий тиск на стійкість

енергетичної системи та вимагає нових підходів до реалізації енергетичної політики;

2) конфігурація системи політико-правових засад енергетичної політики України нині визначається насамперед: збройною агресією Росії та використанням державою-агресором енергії як зброї; євроінтеграційним курсом України, який вимагає імплементації законодавства ЄС; кліматичними змінами тощо. Ця система не є сталою через зростання викликів та ризиків для функціонування енергетичної сфери як ЄС, так і України, що вимагає своєчасних політико-правових відповідей;

3) енергетичні проблеми нині є особливо чутливими в ЄС, а процеси їх розв'язання/пом'якшення увиразнюють проблеми із солідарністю держав-членів і розбіжності у національних енергетичних стратегіях. Це позначається як на реалізації спільної енергетичної політики, так і на взаємодії з Україною щодо енергетичних питань;

4) для ефективної енергетичної політики нині потрібна не лише політична воля влади у прийнятті та реалізації інституційних рішень, а й послідовна реалізація державної політики щодо формування енергетично-екологічних цінностей та моделей поведінки, нової культури енергоспоживання, енергоощадної моделі поведінки на всіх рівнях.

Для верифікації робочих гіпотез було застосовано комплексну методологію, яка включила комплекс логічних операцій, загальнонаукові та спеціально-наукові *методи*. Найважливіші результати дослідження були досягнуті завдяки застосуванню насамперед системного й аксіологічного підходів, а також неоінституціоналізму.

Українські та зарубіжні дослідники активізували вивчення різних аспектів енергетичної проблематики з огляду на проблеми гарантування енергетичної безпеки в умовах російської агресії. Попри загальне зростання інтересу до енергетичної проблематики динаміка та драматизм ситуації в Україні актуалізують щоразу нові виклики функціонування енергетичного сектора, а перспектива повоєнної відбудови країни та рух до набуття членства в ЄС ставить перед дослідниками широке коло питань, на які очікують відповіді як урядові інституції, так і міжнародні партнери України.

У науковому дискурсі домінує аналіз впливу на енергетичну політику окремих чинників, як-от: ескалація напруги, збройне протистояння, пандемія, відкриття нових родовищ вуглеводневих ресурсів, технологічні новації у сфері «чистої» енергії та енергоощадності тощо. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну найбільша увага приділялася з'ясуванню впливу на енергетичну сферу глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 років й подальшої європейської боргової кризи (В. Грейві, А. Дж. Джордан, П. Сломінські), пандемії Covid-19 (А. Карфора, М. Ловец, Є. Пенац, Г. Скандурра, А. Томас, Д. Црнчец та ін.). Низка дослідників вивчали енергетичну політику під кутом зору одночасного впливу на неї комплексу чинників (Ф. Х. Леандро, Р. Оберой, Ж. Сімойнс, М. Скаламера, Е. К. де Соуза, О. Чигрин, К. Шевченко та ін.). Учені (К. А. Болліно, Ф. Ботті, С. Бузаровські, М. Корнеліс, І. Кіпріану, Д. С. Перейра, А. К. Маркес, А.

Родрігес-Альварес, Д. К. Сергідес, Х. Томсон, А. Варо та ін.) привертають увагу до проблеми енергетичної бідності, яка набула гостроти через низку причин, і зокрема агресивну політику Росії. Дослідники (Г. Ліобікієне, Ю. Матіюк, Р. Крикштолайтіс) аргументують, що війна Росії проти України стимулювала формування енергоощадної поведінки в межах ЄС.

У дослідженнях 2022–2023 років безпековий вимір енергетичної політики вийшов на перший план. Значна увага учених приділена вивченню подолання залежності ЄС від російських енергоресурсів та ймовірності нових проблем, які супроводжують диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів до ЄС (Б. МакВільямс, Дж. Сгараватті, С. Тальяп'єтра, Г. Захман). М. Мішик проаналізував сучасні виклики та загрози енергетичній стійкості ЄС. К. Куземко, М. Блонділ, К. Дюпон та М. К. Брісбуа дослідили відповідь ЄС на російську агресію щодо України в частині енергетичної політики. Дослідники дають оцінку рішенням, ініціативам інституцій ЄС у частині гарантування енергетичної безпеки (Д. Парра, Р. Могер). Я. Осічка та Ф. Чернох з'ясовують можливі наслідки війни Росії проти України для європейської енергетичної політики.

Енергетична проблематика в частині співпраці ЄС та України привертає увагу вітчизняних дослідників. Так, І. Яковюк, К. Єфремова та Є. Новіков дослідили проблеми енергетичної безпеки в умовах геополітичної нестабільності. Також І. Яковюк та М. Цвеліх вивчали проблему енергетичної безпеки ЄС в умовах російської агресії проти України. Н. Хома привернула увагу до проблеми вепонізації енергоресурсів, використання енергоресурсів як виду зброї у протистоянні держав, їх союзів; дослідниця проаналізувала трансформацію енергетичної геополітики в контексті нових викликів. Також Н. Хома та О. Хімяк з'ясували, як геополітичний чинник вплинув на зміни енергетичної політики ЄС у 2022–2023 рр. О. Кукуруз та Н. Батанова проаналізували зміни в енергетичній політиці ЄС у відповідь на вторгнення Росії в Україну та використання державою-агресором енергоресурсів як зброї. В. Горбатенко та О. Кукуруз дослідили зміну підходів до енергетичної безпеки, акцентувавши на таких чинниках, як глобальне потепління, вплив викопних джерел енергії на зміну клімату, глобальні фінансові кризи (2008, 2020 р.), пандемія COVID-19 та вторгнення Росії в Україну. Н. Гербут проаналізувала зміну фокусу енергетичної політики ЄС через агресію Росії проти України, дослідила особливості співробітництва ЄС та України в енергетичній сфері. Важливе місце займає сегмент досліджень, спрямований на розкриття цінності досвіду ЄС для України в частині реформування енергетичного сектора (Є. Зябіна, О. Люльов, Т. Пімоненко, К. Лущик). Питанням загроз енергетичній безпеці присвячені дослідження О. Суходолі, Г. Рябцева, Ю. Харазішвілі, Д. Бобро, С. Завгородньої. Б. Походенко провів порівняльний аналіз концепцій енергетичної безпеки ЄС та України. Нечисельні дослідження присвячені питаннями нормативно-правового забезпечення енергетичної політики України (Д. Боброннікова, І. Чикаренко).

4. Наукова новизна дисертаційного дослідження, теоретична та практична цінність одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю завдань і способами їх розв'язання. У межах проведеного дослідження отримано результати, що мають наукове значення.

Уперше:

– сконструйовано систему політико-правових засад реалізації Україною енергетичної політики, відновлення енергетичного сектора в умовах євроінтеграції. Конфігурація цієї системи зумовлена збройною агресією Росії та використання нею енергії як зброї, євроінтеграційним курсом України, кліматичними змінами. Вона охарактеризована як «рухома конструкція», позаяк унормування енергетичної політики ЄС та України постійно узгоджується з новими викликами та ризиками (безпековими, економічними, екологічними). Наголошено, що реконструкція енергетичного сектора України має ґрунтуватися на безпекових, технологічних, ціннісних та інших підходах ЄС й не повинна мати наслідком повернення до довоєнного стану. Аргументовано, що зміни в енергетичній політиці України мають визначати децентралізація енергетичної системи, диверсифікація джерел енергії, прозоре ринкове ціноутворення, відмова від гіпертрофованої ролі держави, неприйнятність тіньових процесів, провідна роль споживача у процесі енергетичної трансформації тощо. Підкреслено, що для узгодження енергетичних та інших стандартів ЄС і України потрібна сильна політична воля української влади у послідовному реформуванні, нульова толерантність корупції, безумовний пріоритет принципів правової держави, прозорість прийняття рішень;

– доведено, що для реалізації енергетичної політики, яка б відповідала сучасним глобальним викликам, недостатньо лише політичної волі влади, комплексу інституційних рішень щодо «зеленого» енергетичного переходу. Аргументовано, що така політика вимагає формування відповідних цінностей та моделей поведінки населення, нової культури енергоспоживання шляхом енергетично-екологічної соціалізації населення зусиллями держави та недержавних акторів. Підкреслено, що питання формування енергетично-екологічних цінностей населення має бути інтегроване в енергетичну стратегію України, позаяк стратегічною помилкою є увага виключно до інституційних змін у енергетичній політиці без формування відповідних цінностей і стійких моделей поведінки, які відповідають сучасним демократичним тенденціям у функціонуванні енергетичного сектора;

– охарактеризовано концепцію енергетичного громадянства, акцентовано на важливості її інтегрування в стратегію енергетичної політики України. Енергетичне громадянство досліджено через його: а) мету (уможливлення енергетичного переходу шляхом зміни цінностей, моделей поведінки споживачів та виробників «чистої» енергії); б) суб'єктів (споживачі енергетичних послуг; проз'юмери та просумагери; учасники протестів та рухів; політичні діячі; суб'єкти господарювання; енергетична спільнота); в) принципи (енергоєфективність; перехід на відновлювані

джерела енергії; участь у розвитку енергетичної інфраструктури; свідоме споживання та висока поінформованість щодо енергетичних проблем). Обґрунтовано, що залучення широкого спектра індивідуальних і колективних акторів до розробки та реалізації енергетичної політики нині є основою підвищення легітимності та ефективності енергетичної політики, що має бути враховано Україною.

Удосконалено:

– систему характеристик глобальної енергетичної сфери. Основними трендами розвитку світової енергетики визначено декарбонізацію, цифровізацію та децентралізацію, які відбуваються під одночасним впливом геополітичних, екологічних, економічних, соціальних та інших чинників. Серед характеристик енергетичної сфери у глобальному масштабі визначено: поступове зменшення частки викопного палива і зростання частки «зеленої» енергії; нездатність найближчими десятиліттями подолати узалежненість від вуглеводневих ресурсів; відсутність необхідного рівня солідарності держав щодо енергетичного переходу та його темпів; реалізація державами свого енергетичного суверенітету, енергетичної незалежності зумовлює неузгодженість рішень урядів із глобальними кліматичними та безпековими пріоритетами; посилення впливу геополітики на енергетичну політику; дедалі частіше використання енергії як зброї (вепонізація енергоресурсів); посилення уваги урядів до запобігання потенційним безпековим та іншим ризикам, пов'язаним з угодами щодо енергоресурсів; зростання ризику появи нового виду енергетичної залежності від держав, які видобувають і збагачують критичні метали та мінерали, необхідні для впровадження «чистих» технологій;

– характеристику змін енергетичної політики ЄС та чинників, які зумовлюють їх. Аргументовано, що такі зміни відбуваються передусім під впливом геополітичних, кліматичних, соціальних та економічних викликів. Намір протидіяти вепонізації енергії та змінам клімату визначено основою мотивації до змін у енергетичній політиці ЄС. Такі зміни спрямовані на диверсифікацію джерел енергії та джерел постачання енергії, забезпечення функціонування повністю інтегрованого внутрішнього енергетичного ринку, підвищення енергоефективності, зменшення залежності від імпорту енергоресурсів тощо. Відзначено, що попри інтенсивні реформи енергетичного сектора ЄС характеризує все ще дуже висока частка імпортованої енергії, недостатня солідарність держав-членів ЄС і значні розбіжності в енергетичних стратегіях. Підкреслено, що зміни в енергетичній політиці ЄС спрямовані на запобігання потенційним ризикам функціонування нових ланцюгів постачання енергоресурсів, а також рідкісних металів і критичних мінералів, необхідних для впровадження «чистих» технологій.

Отримали подальший розвиток:

– аргументація важливості формування, вивчення та урахування громадської думки при здійсненні енергетичної політики. Доведено, що підтримка громадськості є критичним елементом реструктуризації

енергетики, що вимагає активної роботи державних та недержавних акторів у напрямку енергетично-екологічної соціалізації населення. Констатовано, що моніторинг громадської думки допоможе владі прогнозувати суспільну реакцію на зміни, які супроводжуватимуть енергетичний перехід. Відзначено, що позиція громадськості має бути врахована при оцінці ризиків, пов'язаних із впровадженням нових енергетичних технологій. Наголошено, що у демократичній державі енергетична політика не матиме успіху без широкої громадської підтримки змін в енергетичному секторі, урахування позиції громадськості як суб'єктів сучасної енергетичної політики;

– систематизація викликів для енергетичної сфери України, зумовлених російською агресією, та реагування на них відповідно до завдання забезпечення енергетичної безпеки та виконання євроінтеграційних зобов'язань. Викликами визначено: вепонізацію Росією енергоресурсів; необхідність забезпечення національної енергетичної безпеки в умовах повномасштабної збройної агресії; відсутність доступу до багатьох об'єктів енергетичної інфраструктури; сильну залежність від допомоги держав-партнерів, міжнародних інституцій; необхідність реформувати енергетичну сферу в частині виконання вимог до держави-кандидата на членство в ЄС в умовах війни. Система реагування на виклики енергетичній сфері України включає: реалізацію нової багаторівневої моделі захисту енергооб'єктів задля запобігання їх руйнуванню державою-агресором; відновлення зруйнованої інфраструктури та введення в експлуатацію нових енергооб'єктів, переважно «зеленої» енергетики; зорієнтованість на енергетичну стратегію ЄС (збільшення частки відновлювальної енергетики, декарбонізація, диверсифікація джерел та маршрутів постачання енергоресурсів, підвищення енергоефективності); децентралізацію енергосистеми України, зближення з енергосистемами держав ЄС, розбудову резервних, зокрема міждержавних, та автономних мереж і систем;

– оцінка процесу імплементації правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України (2005–2023 рр.). Чинниками активізації процесу імплементації визначено: набуття Україною членства в Енергетичному Співтоваристві (2011 р.); підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.) та зміна Додатка XXVII до цієї Угоди (2019 р.); військова агресія Росії щодо України (від 2014 р.), особливо після повномасштабного вторгнення та відкритого енергетичного тероризму; ратифікація Україною Паризької угоди про зміну клімату (2016 р.); затвердження Четвертого енергетичного пакета ЄС (2019 р.); прискорена синхронізація об'єднаної енергетичної системи України з об'єднанням енергетичних систем держав-членів ENTSO-E (2022 р.); набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС (2022 р.) тощо. Процеси імплементації не завершені; з низки питань є труднощі адаптації законодавства України до *Acquis communautaire*. Вони ускладнюються, зокрема, й тим, що вепонізація Росією енергоресурсів запустила динамічні законотворчі процеси в ЄС, спрямовані на забезпечення енергетичної безпеки, а відтак Україна, в свою чергу, має реагувати на ці зміни.

6. Теоретичне значення отриманих результатів полягає як у концептуальному, так й дискусійно-постановочному характері. Дослідження формує наукові уявлення про: 1) сучасні підходи до енергетичної політики та гарантування енергетичної безпеки; 2) систему викликів для енергетичної політики України в умовах виконання вимог до країни-кандидата на вступ до ЄС та одночасної протидії зовнішньому ворогу; 3) ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики, який доповнює інституційний вимір.

7. Практичне значення отриманих результатів визначається їх актуальністю, новизною та висновками – загальнотеоретичними і практичними. Основні положення та висновки роботи можуть використовуватися в навчальному процесі при підготовці лекцій, підручників із політологічних дисциплін, навчальних курсів із вивчення енергетичної політики, безпекознавства та ін. Результати дослідження сприятимуть подальшій концептуалізації політичною наукою проблематики енергетичної політики.

8. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, повнота опублікованих результатів дисертації

Основні положення та висновки дисертації викладені авторкою в 12 публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових наукових виданнях із політичних наук (групи «Б»), 2 – у міжнародних індексованих виданнях (з яких 1 стаття індексована платформою Web of Science), 6 тезах виступів на науково-практичних міжнародних конференціях.

9. Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України:

1. Morhunova E. Risks to Ukraine's Energy Security Through the Prism of Nord Stream 2 Gas Pipeline Project. *Держава і право*. 2021. № 90. Р. 232–241 (DOI: 10.33663/1563-3349-2021-90-232).

2. Morhunova E. Development Prospects of the Energy Policy of Ukraine in the Context of European Integration. *Держава і право*. 2022. № 91. Р. 201–212 (DOI: 10.33663/1563-3349-2022-91-201).

3. Моргунова Е. Ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики. *Політикус*. 2023. № 4. С. 48–55 (DOI: 10.24195/2414-9616.2023-4.8).

4. Моргунова Е. Енергетичне громадянство: зміст, важливість концептуальної імплементації в енергетичну політику України. *Політикус*. 2023. № 5. С. 69–75 (DOI: 10.24195/2414-9616.2023-5.10).

Наукові статті, опубліковані в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Tarasyuk V., Morhunova E., Drobotun D., Stoyko O., Chyzhova O. Strategems of political and legal development of Ukraine: problems of actualization and scientific comprehension. *Cuestiones Politicas*. 2021. Vol. 39. № 70. P. 790–805 (*Web of Science*) (DOI: 10.46398/cuestpol.3970.47).

6. Morhunova E. Global and European offshore wind power market outlook: how high does it go? *Grail of Science*. 2021. Vol. 1. P. 110–111 (DOI: 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.019).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Morhunova E. Energy Transitions in a Divided World: Natural Gas Here to Stay? *Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference «The driving force of science and trends in its development»* (Coventry, UK, January 29, 2021). Coventry, UK: European Scientific Platform, 2021. P. 144–145.

8. Morhunova E. Geopolitical Aspect of the EU's Energy Diplomacy Beyond the Green Deal. *Collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la I conférence scientifique et pratique internationale «Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique»* (Paris, 5 février 2021). Vinnytsia-Paris: Plateforme scientifique européenne & La Fedeltà, 2021. P. 17–18 (DOI: 10.36074/logos-05.02.2021.v2.04).

9. Morhunova E. Drawing the Geopolitical Map for Green Hydrogen. *Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference «Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation»* (Pisa, February 12, 2021). Pisa, Italian Republic: NGO European Scientific Platform. P. 106–107.

10. Morhunova E. Nord Stream 2: Geopolitical Stakes of the “Bad Deal”. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference «Scientific practice: modern and classical research methods»* (Boston, February 26, 2021). Boston-Vinnytsia: Primedia eLaunch & European Scientific Platform, 2021. P. 69–70 (DOI: 10.36074/logos-26.02.2021.v1.19).

11. Morhunova E. Natural Gas: a Bridge Fuel in European Planning. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference «Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences»* (Cambridge, March 19, 2021). Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. P. 87–88 (DOI: 10.36074/logos-19.03.2021.v1.30).

12. Morhunova E. The Stumbling Blocks Down a Renewables Based Europe. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference «Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung»* (Zürich, 10 September, 2021). Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. P. 61–62 (DOI: 10.36074/logos-10.09.2021.14).

10. Структура дисертації, логіка викладу її основних частин та обсяг дисертаційного дослідження

Специфіка проблем, що стали предметом дисертаційного дослідження, зумовили його логіку та структуру. Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (422 найменування). Загальний обсяг – 255 сторінок, із них основний текст – 205 сторінок, список використаних джерел – 46 сторінок, 1 додаток.

11. Особистий внесок здобувача

Дисертація виконана Моргуною Е.С. самостійно. Усі сформульовані в дисертації положення та висновками ґрунтуються на власних дослідженнях дисертантки. У дисертації ідеї та розробки належать авторці (Моргуновій Е.С.).

Усі положення новизни, що виносяться на захист, та висновки, зроблені у цій дисертації, апробовані та опубліковані дисертанткою.

12. Характеристика особистості здобувача

Моргунова Еліна Сергіївна народилася 11 серпня 1996 року в м. Северодонецьк, Луганської області. У 2019 році закінчила Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого і отримала повну вищу освіту за спеціальністю «Право», здобула кваліфікацію «магістр».

З 22 червня 2020 р. по 27 квітня 2023 р. працювала на посаді помічника керівника Служби забезпечення роботи правління в акціонерному товаристві «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» у м. Київ, Україна.

З 01 червня 2023 року працює на посаді юриста в Capital International Sàrl у м. Женева, Швейцарія.

Із 01 листопада 2020 року по 31 жовтня 2024 року – аспірантка відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

13. Оцінка мови та стилю дисертації

Дисертація написана з правильним вживанням політологічної, правничої термінології. Текстове подання матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість та доступність їх сприйняття і відповідає стилю науково-дослідної літератури.

За результатами попередньої експертизи дисертаційного дослідження, виконаної Моргуною Е.С., а також вивчення повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Моргунової Еліни Сергіївни на тему «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції».

2. Визначити, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Моргунової Е.С. є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань політичної науки, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, що свідчить про особистий внесок здобувачки у розвиток політичної науки. Робота повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а Е.С. Моргунова заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія.

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації Моргунової Е.С. на тему «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія».

За – 8

Проти – немає

Утримались – немає

Головуючий на засіданні:
**провідний науковий співробітник
відділу міжгалузевих і порівняльних
правових досліджень
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
доктор політичних наук, професор**

В.П. Горбатенко

**Рецензенти:
в.о. завідувачки сектора
правових проблем політології
відділу міжгалузевих і порівняльних
правових досліджень
Інституту держави і права**

**імені В.М. Корецького НАН України,
доктор політичних наук**

О.В. Кукуруз

**старший науковий співробітник
відділу міжгалузевих і порівняльних
правових досліджень
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук**

Н.М. Батанова